

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СПРОМОЖНОСТЕЙ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД)

Михайлов В. М., Гаман П. І., Михайлова А. В.

ВСТУП

Відповідно до вимог Закону України «Про національну безпеку України»¹ стратегічними цілями визначено впровадження ефективної політики, системи планування й управління ресурсами в секторі безпеки і оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів, а також досягнення оперативних спроможностей складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призначенням. Натепер триває робота щодо розроблення методології формулювання базових компонентів спроможностей та підходів до оцінювання спроможностей у сфері цивільного захисту, аналізу наявних та перспективних спроможностей функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту щодо ефективності реагування на ймовірні надзвичайні ситуації на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу. Разом з тим, на сьогодні не проведено наукове обґрунтування розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки в контексті спроможностей у сфері цивільного захисту.

Професійний розвиток фахівців, безумовно, має відмінності в різних галузях знань, видах економічної діяльності. Однак, в кожній з них він загалом буде уніфікованим, з певними розбіжностями. У галузі знань «Цивільна безпека», яка охоплює комплекс заходів, що здійснюються на території України у сфері цивільного захисту, професійний розвиток фахівців спрямований на захист людей та середовища їх проживання від негативних наслідків природних та техногенних небезпек. Професійний розвиток означених фахівців визначається, зокрема, наявністю в їх роботі досить високої складності, небезпеки, фізичного навантаження, громадянської свідомості та відповідальності, морально-психологічної готовності, психічної

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Голос України* від 07.07.2018. № 122. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.05.2023).

стійкості та надійності у виконанні професійних завдань на межі людських можливостей та забезпеченні спроможностей у сфері цивільного захисту.

1. Передумови побудови універсального дизайну розвитку професійної компетентності фахівців із питань цивільної безпеки для забезпечення спроможностей у сфері цивільного захисту

Освіта є безперервним процесом, який уможливорює виконання складних завдань забезпечення високої суспільної значущості захисту здоров'я та життя людей, середовища їхнього проживання, збереження безперервності функціонування об'єктів критичної інфраструктури, економічного й суспільно-політичного розвитку країни.

Створення і функціонування системи безперервної освіти об'єктивно пов'язане з розвитком та ефективністю освіти дорослих, фахівців, які мають вищу освіту, певний професійний та життєвий досвід. У Меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу, прийнятому в березні 2000 року, обґрунтовано концепцію безперервної освіти, побудованої на принципах взаємодії різних рівнів і видів системи освіти, професійної підготовки, підвищення кваліфікації. Такий інтеграційний підхід забезпечує взаємодоповнення всіх видів навчання – формального, неформального та інформального, відкриває можливості їх розвитку і визнання². Безперервна освіта набула ширшого розвитку після прийняття Інчхонської декларації – «Освіта–2030: забезпечення загальної інклюзивної і справедливої освіти та навчання впродовж усього життя» (2015 р.). Відтак на міжнародному рівні наголошено на необхідності створення можливостей для якісного навчання особистості впродовж усього життя на всіх рівнях освіти, в усіх видах і типах закладів освіти та поза ними для належного оволодіння функціональними навичками з метою підвищення ефективності надання освітніх послуг з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. В основу прийнятого документа покладена гуманістична концепція освіти і розвитку, що базується на усвідомленні значимості прав і гідності людини, соціальної справедливості, захисту культурного, мовного й етнічного розмаїття³.

² A Memorandum on Lifelong Learning : commission staff working paper : Brussels, 30.10.2000 / Commission of the European Communities.. Brussels, 2000. 36 p. URL: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (last access: 26.04.2023).

³ Incheon Declaration: Education 2030: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for All : World Education Forum, Incheon, Korea R, 2015. 5 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137> (last access: 26.04.2023).

У сформульованій Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» простежуються цілі і завдання щодо комплексного й неподільного забезпечення зрівноваження трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного. У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на Ціль № 4, що характеризує забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх⁴. Положення безперервної освіти для сталого розвитку знайшли своє відображення в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», спрямованій на досягнення зростання рівня та якості життя населення, дотримання конституційних прав і свобод людини й громадянина⁵.

Невід'ємним складником безперервної освіти є післядипломна освіта, покликана в сучасних умовах виконувати комплекс завдань, спрямованих на постійне підвищення рівня професійної компетентності фахівців відповідно до потреб суспільства і держави. Законом України «Про освіту» визначено, що післядипломна освіта, як складник освіти дорослих, передбачає «набуття нових та вдосконалення набутих раніше компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду» і включає, зокрема, підвищення кваліфікації, як «набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань»⁶.

З огляду на актуальність розв'язання проблем у сфері цивільного захисту післядипломна освіта означених фахівців регулюється низкою нормативно-правових документів, зокрема Кодексом цивільного захисту України, який визначає навчання фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з цивільного захисту⁷. Побудова універсального дизайну у сфері галузевої освіти визначається основними положеннями Стратегії реформування системи Державної служби

⁴ Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : резолюція 2015 / Генеральна Асамблея ООН. URL: <https://2030talks.blog/2020/10/25/sd-agenda/> (дата звернення: 15.5.2023).

⁵ Цілі сталого розвитку. МОН України : офіц сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitichni-materiali/cili-stalogo-rozvitku> (дата звернення: 12.05.2023).

⁶ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.06.2017. Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

⁷ Кодекс цивільного захисту України. Відомості Верховної Ради, 2013. № 34–35, ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

України з надзвичайних ситуацій⁸. Йдеться про дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами. Учені зазначають про впровадження певних освітніх новацій, спрямованих на вдосконалення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. Серед найбільш значущих теоретичних розробок у цій галузі наведемо: введення загальних, профільних і регіональних складників у зміст підвищення кваліфікації; виділення в системі підвищення кваліфікації освітньої, інформаційної та консультативної функцій; урахування інтересів, підготовленості й психологічних особливостей учасників освітнього процесу⁹. Подальша модернізація системи професійного навчання фахівців з питань цивільної безпеки проявляється, зокрема, в удосконаленні структури і функціонування закладів вищої освіти та установ сфери цивільного захисту.

Ефективна діяльність фахівців з питань цивільної безпеки засновується на наявності інформації, застосуванні сукупності знань, тому проблеми їхнього навчання розглядаються як один із пріоритетів сфери цивільного захисту й національної освіти. Отже, для подолання природних і техногенних небезпек, що виникають у процесі цивілізаційного розвитку, фахівці з питань цивільної безпеки постійно потребують нових наукових знань, які раціоналізують у суспільстві взаємовідносини у сфері цивільного захисту.

Результати аналізу стану розробленості наукової проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті вітчизняної наукової літератури і дисертаційних робіт указують на активізацію діяльності наукових шкіл у сфері цивільного захисту та свідчать про те, що розвиток професійної компетентності цих фахівців є актуальною проблемою професійної педагогіки (Рис. 1). Водночас зазначається відсутність вітчизняних дисертаційних досліджень із проблем підвищення кваліфікації означених фахівців.

⁸ Про схвалення Стратегії реформування системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2017 р. № 61-р. *Офіційний вісник України*. 2017. 14.02.2017. № 13. С. 38.

⁹ Михайлов В. М. Підвищення кваліфікації керівників структурних підрозділів органів влади з питань цивільної безпеки у вітчизняній педагогічній літературі. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 11(40). С. 119–135. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)).

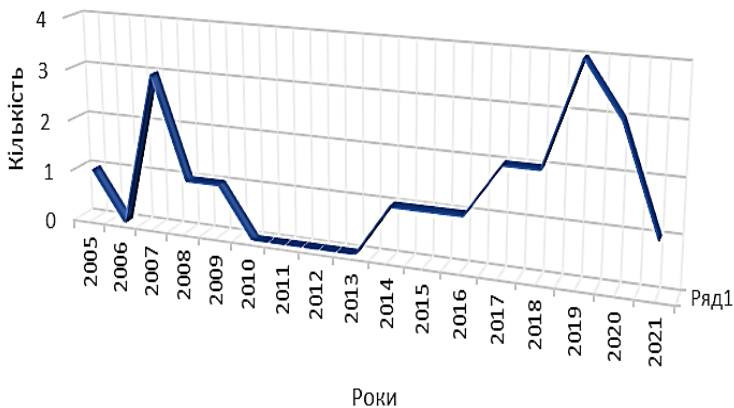

Рис. 1. Динаміка захисту дисертацій з питань професійної підготовки фахівців за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

Джерело: розробка автора

Дослідження побудови універсального дизайну розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки переконливо свідчать, що система підвищення кваліфікації означених фахівців наповнюється новим організаційно-правовим забезпеченням, сучасним змістом, ефективністю використовуваних андрагогічних методів і технологій навчання, безперервністю в курсовий і міжкурсний періоди як цілісного андрагогічного циклу, і є не тільки вимогою часу, а й визначальним показником діяльності закладів вищої освіти та установ у сфері цивільного захисту.

2. Сукупність компонентів професійної компетентності фахівців із питань цивільної безпеки як пріоритетна орієнтація на цілі виконання суспільних функцій у сфері цивільного захисту

Професійна компетентність фахівця з питань цивільної безпеки синтезує широкий спектр знань, вмінь і навичок, відображає рівень розвитку його особистісно-професійних якостей, уможливує успішне виконання професійних завдань у сфері цивільного захисту. Професійна компетентність побудована на комбінації (посланні) взаємовідповідних компонентів, мобілізованих для активної діяльності.

Із метою визначення змісту і структури професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки (шляхом використання методу фокальних об'єктів) нами організовано проведення відповідної експертизи, котра передбачає оцінку компетентних фахівців-експертів. Для участі в даній експертизі було запрошено 17 вітчизняних експертів,

серед яких науковці закладів вищої освіти та практичні працівники сфери цивільного захисту, педагогічні працівники, майстри виробничого навчання та методисти навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності областей. Експертам пропонувався перелік різних компонентів професійної компетентності фахівців (випадкових об'єктів), зокрема, обґрунтованих в наукових працях з безпекової галузі¹⁰.

На основі результатів аналізу різних підходів до характеристик професійної компетентності фахівців експерти виділили семантичні складники їх суспільно значущої якості, а саме: когнітивний (включає знання теоретичного (декларативного) і технологічного (процедурного) характеру), діяльнісний (ґрунтується на загальних прийомах і способах інтелектуальної діяльності (аналізу, синтезу), включає управлінську діяльність як спосіб досягнення його результатів), особистісно-ціннісний (сукупність особистісних професійно значущих і ціннісних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, ставлень до продукту і предмета діяльності) компоненти. Вони відповідають теорії розвитку особистості та структурі суб'єктності, уможливають висновок щодо структури професійної компетентності фахівців. Кожен із визначених компонентів професійної компетентності є складним системним утворенням, представленим параметрами, за якими можливе спостереження та оцінювання їхнього розвитку. Означені компоненти наповнені певним змістом, у визначенні якого необхідно виходити з того, що фахівцям з питань цивільної безпеки доводиться виконувати професійні завдання в умовах невизначеності та ризику, в екстремальних ситуаціях (Рис. 2).

Професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки проявляється у їхній здатності професійно мислити і діяти, що приводить до розвитку особистісно-професійних якостей. Особливості професійної діяльності вимагають від фахівців знань і вміння здійснювати структурно-функціональний синтез управління ризиками надзвичайних ситуацій, аналізувати й прогнозувати катастрофи, стихійні лиха та пожежі, а в разі настання обирати сили та засоби для взаємодії при їх усуненні.

Рівень кваліфікації виконуваної роботи визначається залежно від вимог до освіти, професійної підготовки та практичного досвіду фахівців, здатних виконувати відповідні посадові обов'язки.

¹⁰ Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 577 с.

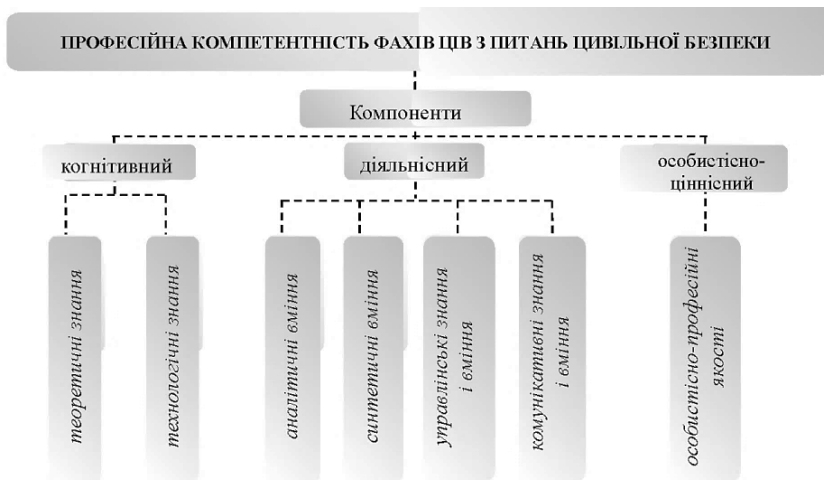

Рис. 2. Структура професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки

Джерело: розробка автора

За результатами навчання, наприклад, магістр, згідно із здобутої освітньою кваліфікацією, здатний виконувати професійні роботи за професіями, зазначеними у національному класифікаторі України «Класифікатор професій ДК 003:2010»¹¹. Відтак, зміст професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки визначається їх кваліфікаційною характеристикою. Це нормативна модель компетентності фахівця, що відображає науково обґрунтовані професійні знання, уміння, особистісно-професійні якості. Кваліфікаційна характеристика – це, по суті, узагальнені вимоги до фахівця щодо його теоретичних та практичних знань, умінь, особистісно-професійних якостей.

Для предмета наших подальших досліджень за прототип ми обрали обов'язкові компетентності фахівця з питань цивільного захисту (код КП 2149.2)¹², що містять типові професійні завдання, посадові

¹¹ Класифікатор професій ДК 003:2010 : Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 № 327. Верховна Рада України : законодавство України : офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 26.08.2022).

¹² Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту України : затверджено наказом ДСНС України від 05.12.2018 р. № 707. Київ, 2018. Вип. 92 (доопрацьований). 163 с. URL: http://edu-mns.org.ua/img/news/8237/dkhp_18.pdf (дата звернення: 14.08.2022).

обов'язки та повноваження, основні вимоги до спеціальних знань, необхідні для професійної діяльності.

Нашими експертами було здійснено оцінку (за 100% шкалою: від 0 до 25%, від 25% до 50%, від 50% до 75%, від 75% до 100%,) частоти використання у професійній діяльності основних параметрів кожного з визначених компонентів. Проаналізовано та скорельовано нами оцінювання експертів, за якими визначено середньостатистичну величину частоти використання фахівцями з питань цивільної безпеки основних параметрів компонентів професійної компетентності, що становить 82,3%. Визначене високе значення середньостатистичної величини фактичної кількості балів свідчить про професійно важливий рівень частоти використання компонентів, уможливорює здійснити об'єктивні висновки щодо їхньої педагогічної доцільності в структурі та змісті професійної компетентності фахівця з питань цивільного захисту (код КП 2149.2)¹³.

Для досягнення поставленої нами мети необхідний інструментарій, який забезпечить обґрунтування моделі професійної компетентності фахівців досліджуваної галузі відповідно до потреб і стратегічних завдань. У пошуках об'єктивних методів опису і моделювання (генерування властивостей цілого з властивостями елементів і навпаки, а також відображення властивостей ієрархічної будови та врахування специфіки взаємовпливу різних рівнів ієрархії системних об'єктів) соціальних об'єктів наприкінці ХХ ст. дослідники зосередились на застосуванні новітніх системних методів, що базуються на теорії гіперкомплексних динамічних систем¹⁴.

Суголосними висновкам дослідників системних методів ХХ ст. є підходи українського вченого О. Малюти, який дав унікальне окреслення системи, найповніше і водночас просте, за його визначенням «гіперкомплексною динамічною системою» називається сукупність системних інваріант¹⁵. Ця методологія, в результаті побудови її основних положень із системних інваріант, придатних для опису об'єктів будь-якої фізичної форми, отримала назву «інваріантне моделювання». За класифікацією автора, – це системна методологія третього покоління, яка містить базові закони системного рівня спільності, що поширюються на об'єкти,

¹³ Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 577 с.

¹⁴ Міхальов О. М. Партійна Еліта як суб'єкт формування публічної політики та управління : дис. ... д-ра філос. : 281. Київ, 2021. 240 с.

¹⁵ Малюта А. Н. Концептуально-понятійные и методологические основы инвариантного моделирования сложных систем : науч. доклад диссертации на соискание ученой степени д-ра философии / Институт философии академии наук Украины. Киев, 1992. 36 с.

процеси і явища незалежно від їх якісного різновиду, це і метатеоретичний системологічний інструментарій, що дає змогу будувати й аналізувати системні моделі складних об'єктів, прогнозувати їх поведінку, давати системне уявлення. Як пояснює автор, нова теорія не прагне до повної ізоляції і логічної послідовності детерміністичного типу, а позиціонує як методологічний конструкторський набір з окремих, жорстко не пов'язаних методологічних конструктивів-інваріант, що мають універсальний характер і предметно необмежені. Створена універсальна (міждисциплінарна) системна методологія наразі використовується у різних наукових напрямках¹⁶. Тому, спираючись на принципово нову фундаментальну інтелектуальну технологію, яка з'явилася в кінці ХХ століття, – методологію інваріантного моделювання, що базується на системному підході третього покоління – теорії гіперкомплексних динамічних систем (сукупності системних інваріант) в сучасних умовах соціально-економічного розвитку суспільства, можна запропонувати варіант побудови моделі професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, в якій базовим елементом будуть системотворчі компоненти.

3. Особливості розвитку професійних компетентностей фахівців із питань цивільної безпеки, пов'язані з досягненням спроможностей у сфері цивільного захисту

Учені означають особливість властивістю, що чітко відрізняє окреме явище від інших. Ця особливість може бути завжди або за певних умов стійкою і суттєвою, або бути зовсім несуттєвою¹⁷. Для визначення особливостей розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки зазначимо, що критеріями відбору характерних ознак, властивих у сфері цивільного захисту та її фахівцям, мають бути наступні: суспільна значущість сфери цивільного захисту; специфічність професійної діяльності фахівців з питань цивільної безпеки; здатність означених фахівців діяти в умовах готовності до реагування на надзвичайні ситуації різного характеру.

¹⁶ Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 577 с.

¹⁷ Цина А. Ю. Сутність поняття «професійна підготовка» в ієрархії цілісної структури загальних, особливих, якісних і атрибутивних його ознак. *Концептологія в системі гуманітарних наук* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції», 26–27 березня 2009 року. Полтава, 2009. С. 78–82. URL: <https://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4119> (дата звернення: 23.08.2020).

У питаннях протидії надзвичайним ситуаціям держава покладається, насамперед, на міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Метою їхньої діяльності є вироблення й організація виконання заходів з протидії надзвичайним ситуаціям шляхом застосування організаційно-правового забезпечення, цілеспрямованого прогнозування, виявлення та подолання наслідків надзвичайних ситуацій, надання допомоги постраждалим тощо. У законодавчих актах України окреслені чіткі повноваження для тих органів влади, які забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту¹⁸.

З-поміж найважливішого комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів підготовка фахівців з питань цивільної безпеки постає як невід'ємний складник досягнення високого рівня безпечного життя і діяльності людей. Головним питанням є дієвість зусиль держави щодо забезпечення безпеки життя і діяльності людей, заснованих на знаннях, інформованості громадськості та своєчасних і ефективних професійних діях фахівців. Система професійної підготовки персоналу сфери цивільного захисту є складником загальнодержавної системи освіти в Україні. Професійна підготовка фахівців галузі знань 26 «Цивільна безпека» здійснюється за спеціальностями 261 «Пожежна безпека» та 263 «Цивільна безпека». За даними бази ЄДЕБО, освітню діяльність для здобуття ступеня бакалавра і магістра в означеній галузі знань провадять 17 закладів вищої освіти, що свідчить про затребуваність таких фахівців на ринку праці. Цими закладами вищої освіти нині реалізується 28 освітніх програм бакалаврського рівня та 11 освітніх програм магістерського рівня. Із загальної чисельності – 14 освітніх програм належать до підготовки фахівців з цивільної безпеки, 13 – з охорони праці, 12 – із пожежної безпеки. Освітньо-професійні програми галузі знань 26 «Цивільна безпека» складаються з урахуванням основних напрямів державної політики у сфері освіти, вимог суспільства до закладів вищої освіти, освітніх потреб фахівців з питань цивільної безпеки відповідно до стандартів вищої освіти¹⁹.

Освітні програми закладів вищої освіти ДСНС України формують базове «ядро» для освітніх програм інших закладів вищої освіти країни, які здійснюють навчання за спеціальностями (спеціалізаціями)

¹⁸ Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 34–35, ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

¹⁹ Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 577 с.

з цивільної безпеки. Дослідники констатують про значний потенціал закладів вищої освіти ДСНС України щодо забезпечення підготовки кадрів для сфери цивільного захисту. У цих закладах вищої освіти працює 686 науково-педагогічних працівників, які мають наукові ступені доктора та кандидата наук (480 – у 2016 році), у тому числі за педагогічними спеціальностями (38 докторів та кандидатів наук)²⁰. Компетентнісний підхід і випереджувальний характер освіти, що покладені в основу роботи науково-педагогічних колективів закладів вищої освіти, спроможні задовольнити пізнавальні та професійні запити.

Дослідження характеризує наявність професійних груп означених фахівців, які мають різний статус щодо виконання завдань з питань цивільної безпеки в органах влади, підприємствах, установах, організаціях, і, відповідно, відмінності у їхніх повноваженнях та посадових обов'язках з огляду на певні сфери суспільного життя. Такі особи підвищують кваліфікацію, переважно, в закладах вищої освіти ДСНС України за певною професією, спеціалізацією або займаною посадою. Тривалість підвищення їхньої кваліфікації з відривом від професійної діяльності встановлюється освітніми програмами, навчальними і тематичними планами, які розробляються цими закладами вищої освіти. Підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки для потреб інших органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій визначено обов'язковою умовою забезпечення ефективного прийняття управлінських рішень і реалізації адекватних заходів захисту населення від негативних наслідків надзвичайних ситуацій.

Державна політика в галузі освіти вимагає здійснення підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у перший рік після призначення на посаду, а в подальшому – щонайменше, раз на три-п'ять років, і передбачає відрив від виконання посадових обов'язків. Тривалість навчання (з урахуванням самостійної роботи учасників освітнього процесу) залежить від ступеня їхньої участі у виконанні заходів цивільної безпеки і визначається відповідними програмами, що розробляються закладами вищої освіти та установами у сфері цивільного захисту, які здійснюють підвищення кваліфікації. Статус фахівців, які організують та здійснюють заходи з питань цивільної безпеки в органах влади, підприємствах, установах, організаціях, різних сферах суспільного життя, що позначається на їхніх посадових обов'язках і повноваженнях у сфері цивільного захисту, також зумовлюють одну із особливостей навчання, спрямованого на вдосконалення або отримання

²⁰ Розподіл кандидатів та докторів наук за спеціальностями. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/osvita-i-nauka> (дата звернення: 10.09.2022).

нової професійної компетентності для якісної професійної діяльності та/або підвищення професійного рівня в межах існуючої кваліфікації.

Проектування освітнього процесу базуються, перш за все, на психологічних закономірностях розвитку дорослої людини (вікові, індивідуальні, психологічні особливості, емоційний стан, мотивація навчання, життєвий досвід, соціальна позиція і таке інше). Адже включення дорослої людини в активне громадське та трудове життя змушує розглядати освітню діяльність не як окрему, а в цілісному контексті її соціально-економічних, психологічних і педагогічних аспектів, у взаємозв'язку освіти з життям і працею²¹. На цій підставі ми можемо резюмувати, що при організації підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в закладах вищої освіти та установах сфери цивільного захисту враховується те, що це: дорослі люди, які вже мають професійну підготовку і спеціальність, зазвичай, мають багатий життєвий і професійний досвід, високу і конкретну мотивацію до розвитку своєї компетентності, зумовленої можливістю розв'язання професійних і особистісних проблем, прагнуть до постійного практичного застосування набутих знань, умінь, особистісно-професійних якостей, висувають підвищені вимоги до якості і результатів навчання.

Отже, на підставі вищезазначеного маємо можливість узагальнити особливості, притаманні системі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, а це:

- високий рівень державної політики в професійній діяльності фахівців з питань цивільної безпеки, що відображається на їхньому навчанні;

- наявність мережі державних закладів вищої освіти та установ у сфері цивільного захисту, покликаних забезпечити високий рівень компетентності фахівців з питань цивільної безпеки із чіткою диференціацією категорій здобувачів освіти та слухачів курсів підвищення кваліфікації;

- специфіка підготовки та професійна діяльність фахівців пов'язана з психологічно та фізично складними і непередбачуваними обставинами;

- застосування різних форм підвищення кваліфікації та їх постійної трансформації, з огляду на кількість і складність надзвичайних ситуацій, участі у виконанні завдань з їх мінімізації різних груп фахівців, рівня їхніх знань, умінь, особистісно-професійних якостей, що мають весь час зростати;

²¹ Особливості підвищення кваліфікації керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту / Бабійчук І. В., Михайлов В. М., Павлов С. С., Романюк Н. В. *Науковий збірник ІДУ ЦЗ*. 2018. С. 20–36. DOI: <https://doi.org/10.35577/iducz.2018.06.02>

– локація підвищення кваліфікації фахівців (за місцем їх професійної діяльності та/або за місцем знаходження закладу вищої освіти та установи у сфері цивільного захисту, місця проведення командно-штабних, спеціальних об'єктових навчань (тренувань) органів управління цивільного захисту тощо);

– неоднорідність складу фахівців, які працюють в різних органах влади, підприємствах, установах, організаціях, забезпечуючи у межах законодавства виконання завдань з питань цивільного захисту в певній сфері суспільного життя, і вирізняються посадовими обов'язками та повноваженнями;

– проектування освітнього процесу, що базується на психологічних закономірностях розвитку дорослої людини (вікові, індивідуальні, психологічні особливості, емоційний стан, мотивація навчання, життєвий досвід, соціальна позиція тощо), що забезпечить ефективність підвищення професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки.

ВИСНОВКИ

Спроможності у сфері цивільного захисту передбачають здатність сил цивільного захисту (аварійно-рятувальних, пожежно-рятувальних підрозділів і формувань), які здійснюють реагування на надзвичайні ситуації, під керуванням кваліфікованого фахівця виконувати спеціалізовану роботу в умовах невизначеності протягом тривалого часу із залученням необхідних матеріальних ресурсів з метою створення безпечних умов життя і діяльності людей.

На забезпечення гарантування безпечного життя і діяльності людей спрямована освіта в галузі цивільної безпеки. Освітньо-професійні програми галузі знань 26 «Цивільна безпека» становлять основу цих знань відповідно до стандартів вищої освіти. З огляду на тему нашого дослідження нами вивчено передумови ефективного розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки для забезпечення спроможностей у сфері цивільного захисту; схарактеризовано компоненти професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, як пріоритетна орієнтація на цілі виконання суспільних функцій у сфері цивільного захисту; визначено особливості розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, пов'язані із досягненням спроможностей у сфері цивільного захисту. Ефективний розвиток професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, досліджений в контексті спроможностей у сфері цивільного захисту полягають, насамперед, у тому, що головним мотивом і метою їхньої професії є забезпечення захисту життя і діяльності людей. А основною домінантою їхньої професійної діяльності

є гуманізм і милосердя, пріоритет порятунку іншої людини як найвищої цінності, тому гуманістичний світогляд є духовно-моральною основою професійної компетентності. Вважаємо, що урахування особливостей у розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки забезпечить ефективність реалізації професійних завдань та спроможність у сфері цивільного захисту.

Одержані результати зумовлюють необхідність розроблення інваріантної моделі розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки як явища із збереженням властивостей її цілісності та поліфункціональності.

АНОТАЦІЯ

Розбудова спроможностей у сфері цивільного захисту є надзвичайно актуальним завданням України за нинішніх умов. При розбудові спроможностей в означеній сфері виникають проблеми, що стосуються розвитку їх складових елементів (компонентів), одним з яких є професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки. З огляду на сучасні умови економічних, соціально-політичних змін, що відбуваються в нашій країні, професійна діяльність фахівців з питань цивільної безпеки вимагає широкого кола компетентностей, які забезпечують скоординованість їхніх дій. Професійна компетентність фахівців з питань цивільної безпеки визначається як спроможність виконувати необхідні процеси у сфері цивільного захисту та використовувати наявні знання, вміння і навички для досягнення результатів безпечного життя і діяльності людей. Структура професійної компетентності виділяється нами з урахуванням особливостей професійної діяльності фахівців з питань цивільної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Голос України від 07.07.2018. № 122. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.05.2023).

2. A Memorandum on Lifelong Learning : commission staff working paper : Brussels, 30.10.2000. Commission of the European Communities.. Brussels, 2000. 36 p. URL: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf (last access: 26.04.2023).

3. Incheon Declaration: Education 2030: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for All : World Education Forum, Incheon, Korea R, 2015. 5 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137> (last access: 26.04.2023).

4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : резолюція 2015 / Генеральна Асамблея ООН. URL: <https://2030talks.blog/2020/10/25/sd-agenda/> (дата звернення: 15.5.2023).

5. Цілі сталого розвитку. МОН України : офіц сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/analitychni-materiali/cili-stalogo-rozvitku> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 01.06.2017. Верховна Рада України. *Законодавство України* : офіц. сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

7. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради*, 2013. № 34–35, ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

8. Про схвалення Стратегії реформування системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2017 р. № 61-р. *Офіційний вісник України*. 2017. 14.02.2017. № 13. С. 38.

9. Михайлов В. М. Підвищення кваліфікації керівників структурних підрозділів органів влади з питань цивільної безпеки у вітчизняній педа-

гогічній літературі. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. Вип. 11(40). С. 119–135. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)).

10. Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2022. 577 с.

11. Класифікатор професій ДК 003:2010 : наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 № 327. Верховна Рада України : законодавство України : офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 26.08.2022).

12. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту України : затверджено наказом ДСНС України від 05.12.2018 р. № 707. Київ, 2018. Вип. 92 (доопрацьований). 163 с. URL: http://edu-mns.org.ua/img/news/8237/dkhp_18.pdf (дата звернення: 14.08.2022).

13. Міхальов О. М. Партійна Еліта як суб'єкт формування публічної політики та управління : дис. ... д-ра філос. : 281. Київ, 2021. 240 с.

14. Малюта А. Н. Концептуально-понятийные и методологические основы инвариантного моделирования сложных систем : науч. доклад диссертации на соискание ученой степени д-ра философии / Институт философии академии наук Украины. Киев, 1992. 36 с.

15. Цина А. Ю. Сутність поняття «професійна підготовка» в ієрархії цілісної структури загальних, особливих, якісних і атрибутивних його ознак. *Концептологія в системі гуманітарних наук* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції», 26–27 березня 2009 року. Полтава, 2009. С. 78–82. URL: <https://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4119> (дата звернення: 23.08.2020).

16. Розподіл кандидатів та докторів наук за спеціальностями. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/osvita-i-nauka> (дата звернення: 10.09.2022).

17. Особливості підвищення кваліфікації керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту / Бабійчук І. В., Михайлов В. М., Павлов С. С., Романюк Н. В. Науковий збірник ІДУ ЦЗ. 2018. С. 20–36. DOI: <https://doi.org/10.35577/iducz.2018.06.02>

Information about the authors:

Mykhailov Viktor Mykolaiovych,

Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Sciences
(Public Administration), Associate Professor,
Senior Researcher at the Sector of Fire Safety and Technologies
of the Research Center of Fire Protection
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
21, Vyshhorodska str., Kyiv, 04074, Ukraine

Haman Petro Illyich,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Honored Health
Care Worker of Ukraine, Awarded the Order of Merit of the IIIrd Degree,
Head of the Protection Measures Department
of the Research Center of Civil Protection
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
21, Vyshhorodska str., Kyiv, 04074, Ukraine

Mykhailova Alona Viktorivna,

Candidate of Technical Science, Senior Researcher,
Scientific Secretary
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection
21, Vyshhorodska str., Kyiv, 04074, Ukraine